

УДК 81'243:796.077.5

Теличко М.В.

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ: ДИСКУРС СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі розробки двомовних термінологічних словників. У ній узагальнено досвід укладання термінологічних словників в Україні та за її межами, описані проблеми, що виникають у процесі роботи над словником, а також запропоновані деякі шляхи вирішення цих проблем. На основі власного досвіду укладання термінологічного словника викладено особливості роботи над двомовним (англо-українським) словником. Результати дослідження можуть використовуватись для укладання нових словників для будь-якої терміносистеми. Найбільш вагомим фактором для створення словника є вирішення питань: 1) реєстру та категорій реєстрових слів-термінів, 2) оптимальної кількості реєстрових слів-термінів, 3) структури та змісту словникової статті. Іншим важливим аспектом є те, що словник термінів входить до категорії термінологічних/енциклопедичних словників. Отже, важливо визначити необхідний рівень "енциклопедичності" словника термінів. Термінологічний/енциклопедичний словник можна вважати "банком" мікротекстів, які тлумачать значення та комунікативну спрямованість термінів. В статті також аналізуються напрямки майбутніх досліджень.

Ключові слова: термінологічний словник, терміносистема, словникова стаття, семантична цінність, способи перекладу.

Telychko Maria

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

THE STAGES OF COMPILING TERMINOLOGICAL DICTIONARIES: DISCOURSE OF THE DICTIONARY ARTICLE

Summary. The article is devoted to the problem of compiling bilingual terminological dictionaries. It summarizes the experience of compiling such dictionaries in Ukraine and abroad, describes the problems that arise during this process, and proposes some solutions for these problems. The peculiarities of work on the English-Ukrainian dictionary are described on the basis of own experience of compiling terminological bilingual dictionary. The research results can be used for compiling new dictionaries for every terminology. The most important factor for compiling any dictionary is to address the issues of the: 1) registry and categories of entry terms, 2) optimal number of entries, 3) structure and content of the entry. Another important issue is the fact that a dictionary of terms belongs to the category of encyclopedias. Therefore, it is important to determine the appropriate level of "encyclopedicity" of any terminological dictionary. Terminological dictionary/encyclopedia can be considered a "data base" of micro-texts interpreting the meaning and communicative nature of entries. The article also analyzes probable trends in future research. The translation dictionary consists of a registry and foreign-language correspondences to it. Thus, the most important problem is the creation of the very registry itself, which is determined by the purpose of the dictionary, and the search for equivalent translations in a way capable of conveying the semantics of the registered word. Making a register of English terms is an important stage in the preparation of a translated dictionary. At this stage, one of the most difficult problems is the selection of the most commonly used terminology, which would cover the necessary minimum vocabulary in a particular industry, required for the translation of material on this topic.

Keywords: terminological dictionary, terminology system, dictionary article, semantic value, ways of translation.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес вносить суттєві зміни у лінгвістичну модель світу появою нових термінів та терміносистем. Це зумовлює необхідність кодифікації та систематизації термінології і, відповідно, призводить до потреби видання словників фахових терміносистем та теоретичних розробок щодо їх укладання.

Проблема укладання термінологічних словників є дуже актуальною, оскільки двомовні термінологічні словники є необхідними для перекладу, а також для покращення контактів між фахівцями різних країн.

Кафедрою української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського заплановано видання ряду вузькопрофільних тлумачних та двомовних словників для вивчення лексики різних галузей студентами університету. Зокрема, це галузі туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної реабілітації, фізичної терапії та ерготерапії, спорту та фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом десятиліть проблема укладання термінологічних словників обговорюється вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. Проблемою укладання термінологічних словників займалися С. Вискушенко, С. Головащук, С. Кулешов, К. Селівестрова, В. Ярошевська та інші науковці.

Мета статті. Метою статті є вивчення проблеми розробки тлумачного та двомовного термінологічного словника та визначення основних етапів його укладання.

Виклад основного матеріалу. Укладання термінологічного словника – це тривалий та складний процес, у якому важливий творчий підхід. Найбільш вагомим фактором для створення словника є вирішення наступних питань:

- реєстру та категорій реєстрових слів-термінів;
- оптимальної кількості реєстрових слів-термінів;
- структури та змісту словникової статті.

Іншим важливим аспектом є те, що словник термінів входить до категорії енциклопедичних словників. Отже, важливо визначити необхідний рівень

"енциклопедичності" словника термінів. Термінологічний/енциклопедичний словник можна вважати "банком" мікротекстів, які тлумачать значення та комунікативну спрямованість термінів.

У даній статті ми виходитимемо з того, що термінологія – це сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають специфічні поняття (концепти) певної галузі науки, техніки чи мистецтва, а також сукупність усіх термінів, наявних у тій чи іншій мові. Від загальноживаних слів терміни відрізняються точністю семантичних меж та контекстами застосування.

Галузеві термінології (тобто сукупності термінів певної галузі) є терміносистемами, або термінологічними системами.

Майже всі науковці стверджують, що розробка словника має поетапний характер [1, с. 194]. Проте є різні думки щодо кількості етапів. С. Гриньов стверджує, що існує чотири етапи укладення термінологічного словника:

1. Проектування словника (тип та головні характеристики);
2. Відбір лексичного матеріалу;
3. Аналіз та опис лексики;
4. Підготовка словника до видання (редагування) [2, с. 126].

Б. Шуневич провів роботу над укладенням українсько-англійського словника пожежної термінології згідно з такими етапами:

1. Відбір термінів і їх переклад;
2. Створення першого варіанту української частини словника на основі цього матеріалу і доповнення термінами з інших джерел;
3. Пошук англійських еквівалентів до українських термінів;
4. Остаточний варіант побудови української частини словника;
5. Редагування на основі зауважень [3, с. 92].

Основною причиною розбіжностей у кількості етапів на думку С. Вискушенка, є наявність у кожного вченого свого рівня деталізації роботи [1, с. 195]. Згідно з думкою більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути послідовними. Вони часто перетинаються, є безперервними та циклічними. Отже, досить важко провести межі між ними та чітко визначити кінець одного етапу і початок іншого.

На основі дослідження підходів до поетапної роботи над створенням термінологічних словників, нами було визначено таку послідовність стадій, якої ми дотримуватимось під час роботи над англо-українськими термінологічними словниками:

1. Аналіз вже наявних термінологічних словників у певній сфері в Україні; дослідження потреб цільової аудиторії (студентів ЛДУФК імені І. Боберського); визначення характеристик та структури словника;
2. Укладення реєстру термінів (відбір лексики з підручників) та їх переклад з англійської мови на українську;
3. Оформлення словникових статей, впорядкування словника;
4. Уточнення значень деяких термінів фахівцями у галузях туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної терапії, ерготерапії, спорту та фізичного виховання; редагування отриманого продукту.

Розглянемо ці етапи більш детально. На першому підготовчому етапі ми аналізували наявні термінологічні словники у вищезгаданих сферах, які вже існують в Україні та за її межами. Проте їх кількість невелика. Більшість з них об'єднують декілька сфер, або ж навпаки – є вузькогалузевими. Тому студенти часто самостійно перекладають терміни, використовуючи інтернет ресурси, що призводить до певних неточностей у перекладі.

Англо-українські словники, які розробляються на кафедрі української та іноземних мов ЛДУФК імені І. Боберського, призначені, у першу чергу, для студентів усіх спеціальностей даного закладу вищої освіти. Вони мають на меті дати їм змогу працювати з навчальним матеріалом та писати власні наукові дослідження.

Зазвичай, перекладний словник складається з реєстру та іншомовних відповідників до нього. Отже, найважливішою проблемою є створення власне самого реєстру, що обумовлюється метою та призначенням словника, та пошук рівнозначних відповідників у перекладі, спроможних передати семантику реєстрового слова.

Укладення реєстру англійських термінів є важливим етапом підготовки перекладного словника. На даному етапі однією з найважчих проблем є відбір найбільш вживаної термінології, яка б охоплювала необхідний мінімум лексики у певній галузі, потрібний для перекладу матеріалу з цієї тематики. У сучасній лінгвістиці присвячено проблемі знаходження критеріїв, які б допомогли виділяти певні термінологічні одиниці, які виражають поняття тієї чи іншої галузі знань.

Науковці по-різному вирішують цю проблему, пропонуючи різні методики відбору термінів, критерії їх відбору [4, с. 90]. у якості таких критеріїв враховуються семантична цінність термінів, частота вживання, тематична приналежність, повнота охоплення поняття, сполучуваність. На думку К. Селівестрової, визначення списку термінів певної мови, значення яких мають бути передані засобами іншої мови, залишається однією з основних проблем при написанні двомовних словників [5, с. 25].

Укладення сучасного словника, як правило, базується на корпусі текстів. Науковець Л. Коцюк визначає основи, з допомогою яких корпуси текстів модифікують формування словників:

1. Акцент на частоту вживання;
2. Акцент на сполучуваність з іншими лексичними одиницями;
3. Акцент на варіативність;
4. Акцент на граматичні форми;
5. Акцент на автентичність [6, с. 17].

Під час проведення дослідження терміносистем спеціальностей, що ви-вчаються студентами у ЛДУФК імені І. Боберського, матеріалом дослідження були терміни, виявлені під час роботи з навчальним матеріалом (посібниками та підручниками), статтями з наукових журналів, довідковою літературою, а також українськими джерелами, які дають визначення тих термінів. Із вище перелічених джерел вибиралися всі однослівні прості, похідні, складні, двокомпонентні та багатокомпонентні терміни, комбіновані терміни та запозичення. Крім того, включалися часто вживані у перелічених галузях загальнонаукові терміни.

Створення таких словників може дозволити студентам напрямів туризм, готельно-ресторан-

на справа, спортивний менеджмент, фізична реабілітація, фізична терапія, ерготерапія, спорт та фізичне виховання вже на ранніх етапах навчання розпочинати читати і вивчати фахові тексти та підвищити вмотивованість вивчення іноземної мови.

Одним з найважливіших аспектів укладання термінологічного словника є спосіб передавання значень термінів однієї мови засобами іншої. Оскільки переклад наукової та спортивної літератури схиляється до галузі науки, всі питання перекладу не можна намагатися пояснити лише лінгвістичним шляхом. До їх вивчення необхідно залучати фахівців певної галузі. Словник має розкрити значення лексики однієї мови еквівалентами іншої, і наше завдання як укладачів полягає у тому, щоб до термінів, наведених у словнику, були подані адекватні слова-відповідники іншої мови, спроможні забезпечити передачу значень і їх відтінків.

Під час роботи над словниками ми використовуємо різні способи перекладу:

- Підбір еквівалентів;
- Транскодування;
- Передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами, описовим перекладом (при відсутності лексичних еквівалентів).

Крім того, на нашу думку, у таких словниках слід подавати не весь ряд значень термінів, а лише ті значення, що безпосередньо пов'язані з галузми, у яких ці словники будуть використовуватися.

На даному етапі роботи на укладанням словника відбувається оформлення словникових статей. Кожна з статей містить термін і його переклад на українську мову, лексико-граматичний коментар, структурні моделі вживаних складних термінів та термінологічні зв'язки.

Словникова стаття є надзвичайно важливим аспектом термінологічного словника. Її структу-

ра та зміст можуть робити словник тлумачним, енциклопедичним тощо. Словникова стаття – це мікротекст, у якому семантична інформація виходить за рамки власне семантики і часто віддзеркалює суб'єктивне, авторське розуміння того чи іншого слова.

Розмір та ступінь інформативності дискурсу словникової статті залежать від того, наскільки повними знаннями про певний термін володіє автор чи колектив авторів лексикографічних видань. Саме тому, у подальшій роботі нами планується залучити фахівців у сферах туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії, наукових співробітників ЛДУФК імені І. Боберського, які працюють у галузях спорту та фізичного виховання, для уточнення значень деяких термінів та редагування словників.

Висновки і пропозиції. Отже, як висновок, слід зазначити, що постійний невпинний розвиток сучасного суспільства та різних галузей його діяльності вимагає від українських лінгвістів віднаходження українських еквівалентів та відповідників англійських термінів та укладання термінологічних словників. Процес роботи над кожним словником є тривалим, складним і включає ряд взаємопов'язаних етапів.

Відповідно, виникає необхідність подальшого дослідження фахової мови галузей та спеціальностей, які вивчаються студентами Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського з точки зору лексикографії, оскільки багато проблемних моментів залишаються відкритими і потребують глибшого вивчення. Перспективу подальшої роботи вбачаємо у необхідності подальшого впорядкування та уніфікації фахової мови вище зазначених спеціальностей, враховуючи новітні дослідження у цих галузях.

Список літератури:

1. Вискушенко С.А. До проблеми розробки двомовного термінологічного словника англійської фахової мови / С.А. Вискушенко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство: зб. наук. праць. – Луцьк, 2011. – № 3. – Ч. 2. – С. 194–197.
2. Гринев С.В. Введение в терминоведение: учеб. пособие / С.В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
3. Шуневич Б.І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем / Б.І. Шуневич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: зб. наук. праць. – Житомир, 2008. – Вип. 38. – С. 90–93.
4. Кудашев И.С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики: монография / И.С. Кудашев. – Helsinki: Helsinki University Print, 2007. – 443 с.
5. Селівестрова К.Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника [Електронний ресурс] / К.Т. Селівестрова // Архіви України: наук.-практ. журнал. 2013. – № 5. – С. 25–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
6. Коцюк Л. Використання корпусів текстів у процесі укладання словників / Л. Коцюк // Лексикографічний бюлетень. – Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 13. – С. 15–197.

References:

1. Vyskushenko S.A. Do problem rozrobky dvomovnoho terminologichnogo slovnyka anglis`koyi faxovoyi movy / S.A. Vyskushenko // Naukovyj visnyk Volyns`kogo nacional`nogo universytetu im. Lesi Ukrayinky. Filologichni nauky. Movoznavstvo: zb. nauk. pracz'. – Lucz`k, 2011. – № 3. – Ch. 2. – S. 194–197.
2. Grynev S.V. Vvedenie v terminovedenye: ucheb. posobyie / S.V. Grynev. – M., 1993. – 309 s.
3. Shunevych B.I. Suchasni sposoby vidboru terminiv ta ukladannya perekladnyx slovnykiv novykh terminosystem / B.I. Shunevych // Visnyk Zhytomyrs`kogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka: zb. nauk. pracz'. – Zhytomyr, 2008. – Vyp. 38. – S. 90–93.
4. Kudashev Y.S. Proektyrovanye perevodcheskyx slovarej specyальноj leksyky: monografiya / Y.S. Kudashev. – Helsinki: Helsinki University Print, 2007. – 443 s.
5. Selivestrova K.T. Pidgotovka galuzevyx slovnykiv: zdobutky i osoblyvosti metodyky ukladannya perekladnogo slovnyka [Elektronnyj resurs] / K.T. Selivestrova // Arxivy Ukrayiny: nauk.-prakt. zhurnal. 2013. – № 5. – S. 25–62. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
6. Kocyuk L. Vykorystannya korpusiv tekstiv u procesi ukladannya slovnykiv / L. Kocyuk // Leksykografichnyj byuleten. – Zb. nauk. pracz'. – 2006. – Vyp. 13. – S. 15–197.